

REVIEW

HANNE VEBER

FORTÆLLING OG INTERSUBJEKTIVITET

Erfaring, fællesskab og den narrative skabelse af „selv“

JEROME BRUNER: *At fortælle historier – i juraen, i litteraturen og i livet*. København: Alinea 2004. 144 sider. ISBN 87-23-01782-1. Pris 160 kr.

MICHAEL JACKSON: *The Politics of Storytelling. Violence, Transgression and Intersubjectivity*. København: Museum Tusulanum Press 2002. 320 sider. ISBN 87-7289-737-6. Pris 298 kr.

Narrativitet, narrativer og det at fortælle historier står i fokus i et forskningsfelt, som har udviklet sig på tværs af folkloristik, antropologi, psykologi, litteraturkritik, lingvistik, historie og formentlig flere andre discipliner. Feltet har i dag plads på handelshøjskoler, i jura- og medicinstudier og andre steder, hvor man for blot få år siden ikke ville have drømt om at finde det. Ud over at det narrative kan have terapeutiske funktioner, har det tydeligvis åbenbar interesse for folk i marketing og virksomhedsledelse. I antropologien kom det at fortælle for alvor i fokus i forbindelse med den såkaldte litterære vending i 1980'erne, hvor interessen dog mest drejede sig om, hvordan antropologer skriver *om* de andre, mere end om, hvordan samme andre fortæller om sig selv, eller mere generelt, hvordan og hvorfor det narrative alle steder og til alle tider synes at være centralt i menneskers liv. I nyere grene af historie- og samfundsvidenskabelig forskning ses menneskers personlige historier som indgang til en bedre forståelse af forholdet mellem struktur og handling (*agency*), i og med at personfortællinger åbner for perspektiver, der rækker forbi det lidt sterile udsyn i for eksempel strukturationsteorien, samtidig med at livsfortællinger og personlige beretninger peger på vigtigheden af både subjektivitet og det historiske. I den forbindelse ser nogle forskere en begyndende aftegning af noget, der ligner et nyt forskningsparadigme omkring biografiske metoder, hvor man ser på personfortællinger og på, hvordan individuelle og sociale erfaringer får (gives) betydning og danner grundlag for handling (Chamberlayne et al. 2000). To københavnske udgivelser om betydningen af intersubjektivitet og det at fortælle kan måske være med til at skærpe interessen for narrativitet yderligere i de danske forskningsmiljøer.

De to bøger deler emne, men er vidt forskellige i tilgang og målsætning. Forfatterne er henholdsvis en amerikansk psykolog, Jerome Bruner, som nærer en vis skepsis over

for psykologi og stor interesse for antropologi, og en newzealandsk antropolog, Michael Jackson, som bærer en stor interesse for sit fag tilsat en dyb veneration for psykologi og en stor aktie i fænomenologisk filosofi. Begge forfattere spørger sig, hvad fortællinger er for noget, hvordan de bruges, og hvorfor de fortælles. Deres svar går i forskellige retninger, ikke fordi de opfatter det narrative forskelligt, men fordi deres dagsordener er forskellige. For Bruner er emnet selve det at fortælle historier. For Jackson er samme emne et middel til at forstå den menneskelige intersubjektivitets natur. Bruner (f. 1915) er en gammel rotte (i positiv forstand), og hans *Actual Minds. Possible Worlds* har allerede længe været en klassiker inden for den kognitive videnskab, et felt, han underviser i på New York Universitys ansete juridiske fakultet. Den meget yngre Jackson (f. 1940) bygger til dels sin forståelse af narrativitet på Bruners tidligere arbejder. Men der er ikke et mester-elev-forhold mellem de to forfattere. Jackson har sin egen agenda og en anden guru.

Titlen på Jacksons bog, *Historiefortællingens politik*, refererer til Hannah Arendts forståelse af det politiske som et magtforhold mellem det private og det offentlige, hvor det at fortælle historier bygger bro mellem disse to felter. Hos Arendt henviser udtrykket „det private“ til subjektiviteten i den enkeltes individuelle oplevelser og altså ikke til et felt for „det hjemlige“ som noget, der hører til inden for familiens eller husholdets eksklusive rum. Når Arendt alligevel bruger udtrykket „det private“ – og altså ikke slet og ret taler om „det individuelle“ – hænger det sammen med, at hun vil understrege „privatheden“ eller det forhold, at noget – for eksempel visse tanker, hensigter, ønsker – anses for illegitimt eller ikke foreneligt med det offentlige, samfundets, statens anliggender og derfor forbliver skjult som noget, der alene angår det isolerede subjekts private liv.

Med afsæt hos Arendt undersøger Jackson narrativitet som et vilkår for det at være menneske med behov for at være del af noget større end det enkelte subjekt selv. Det gør han ved at se på samspillet mellem personlige livshistorier og kollektive fortællinger og myter, hvor selve det at fortælle historier udgør en både kritisk og kreativ kraft. På impressionistisk vis fører han læseren igennem en mængde eksempler på fortælling hentet fra flygtninge i New Zealand, kuranko i Sierra Leone, australske indfødte, vidneudtalelser til Sydafrikas Sandhedskommission og mange andre, ikke så meget for at analysere på selve historierne som for at se på, hvordan de fortælles – eller ikke fortælles. I Jacksons optik er etnografi – beskrivelsen af en befolkning og dens socio-kulturelle rum – nemlig ikke et mål i sig selv, men et bud på en metode, der kan bidrage til belysning af filosofiske spørgsmål. At inspirationen fra Arendt rækker helt ud i hans bogtitel, er således ikke tilfældigt: Hans bog udgør en dialog med og udbygning af Arendts filosofiske ideer om det menneskelige vilkår. Bogen er organiseret i tre hovedafsnit med et antal kapitler hver. Inddelingerne udspringer øjensynlig af redaktionelle hensyn mere end af nogen åbenlys logisk struktur i fremstillingen af Jacksons argumenter; for der *må* være punktummer og ny afsnit i enhver tekst, men ret beset kan bogens afsnit faktisk læses i vilkårlig rækkefølge.

Bruners bog er helt anderledes. Den er skrevet på basis af en serie forelæsninger, Bruner holdt i Bologna i begyndelsen af det ny årtusind. Bogen udkom på italiensk i 2002 og er siden oversat til engelsk og nu til dansk. Den er organiseret i fire kapitler på godt 30 sider hver under overskrifterne „Brugen af historier“, „Jura og litteratur“, „Den narrative dannelse af selvet“ og „Hvorfor fortællinger?“. Bogen er let at læse, ikke bare fordi den er kort og på dansk, men især fordi Bruner økonomiserer med sit stof og ser-

verer sine pointer kortfattet og præcist. Vil man udvide sin baggrundsviden, kan man læse hans lange noter, som på forbilledlig vis serverer emnets teoriehistorie i lommeformat og med rigelige referencer at gå videre med, for hvem der har lyst i den retning. På den led fungerer bogen som en fortræffelig introduktion til et kompliceret forskningsfelt.

Narrativt fællesskab, intersubjektivitet og det „narrative imperativ“

For Jerome Bruner er fortællinger en helt selvfølgelig del af alle menneskers hverdag og det i en sådan grad, at vi får problemer, når vi forsøger at forklare, hvordan de historier, vi fortæller eller lytter til, i grunden er konstrueret, og hvordan vi forstår deres pointer. Den art viden – eller rettere intuition, siger Bruner – er nemlig implicit og utilgængelig, uden for vor bevidste kontrol. Bruner vil hjælpe med at løfte os ud over denne intuitive forståelse. Historier er nemlig ikke uskyldige, siger han. De har altid et budskab, men ofte er det så godt skjult, at end ikke fortælleren selv kender det. Historier begynder typisk med at tage en bestemt tilstand af normalitet for givet, og alene heri ligger et normativt budskab. Ifølge Bruner virker den narrative form som en art småkageudstikker; den påtvinger virkeligheden en bestemt form, og den virker, fordi vi bruger de narrative modeller til at give vore hverdags erfaringer form, samtidig med at vi godt ved, at den virkelige verden „i virkeligheden“ slet ikke er som i historierne (Bruner 2004:12). Alligevel er det de narrative konventioner, der mere eller mindre kommer til at styre verden, i og med at den uafvendeligt formes af de historier, der fortælles om den, eller rettere af den form, historierne får for at kunne fortælles. Derfor er vi nødt til at se nærmere på, hvad fortælling er, og hvordan den fungerer.

Bruner kalder historier for en kulturs møntfod og omsætningsmiddel. Mennesker organiserer og kommunikerer deres erfaringer gennem fortællinger og forvandler dem til en fælles mønt, der kan bringes i omløb på et grundlag, der er bredere end det blot interpersonlige. Som han ser det, er menneskers kollektive liv og kultur kun mulig gennem vor evne til at organisere og kommunikere erfaringer i en narrativ form. At fortælle handler altså ikke „bare“ om at fortælle, men om „at vide noget på en bestemt måde“, og de to betydninger er tæt forbundne. I og med at de gentages, skaber historier et fortolkningsfællesskab og etablerer en kollektiv forventningshorisont, på baggrund af hvilken det efterfølgende bliver muligt ikke blot at definere en art normalitet, men også, især, at forstå, hvad der kan forventes at gå galt, og vide, hvad der kan gøres for at genoprette eller mestre situationen (op.cit.:40). I den forstand bliver fortællinger skabeloner for erfaringen, og disse narrative skabeloner er på en gang både specifikke og lokale, samtidig med at de får en omfattende rækkevidde gennem deres evne til at forvandle private problemer til almene tilstande.

Historier har deres eget liv. De er sig selv og aldrig de samme. De ændrer sig lidt, hver gang de fortælles. På en måde findes historierne allerede før det, de fortæller om, for de subjektive erfaringer må, for at fortælles, indskrives i de kollektive modeller for historiefortælling, som findes i samfundet. Fortællinger er som dobbeltgængere, siger Bruner. De opererer på to planer, det ene et landskab af handling i verden, det andet et landskab af bevidsthed. I fortællingens praksis bliver det til en evig spænding mellem det kanoniske og det mulige, som Bruner betegner som „det etableredes og det muligens dialektik“ (op.cit.:20). Det er en dialektik mellem det, der kunne forventes, og det, der

faktisk fandt sted. Fortællinger fra livet, hvad enten det er selvbiografier, ren fiktion eller historier, som fortælles i retssalene, opnår troværdighed ved at appellere til præcedens, påkalde fortiden, eller med andre ord etablere noget som velkendt, men samtidig vil fortællingerne stræbe efter at bevæge sig ud over det velkendte og ind i det muliges rige. Gennem fortællinger kan mennesker konstruere og rekonstruere både i går og i morgen. Erindring og fantasi smelter sammen i processen, hvor det velkendte konjunktiviseres og bliver til det, der kunne have været, det, der måske var, og det, der måske vil blive. Menneskers narrative ressourcer medvirker på den måde til at konventionalisere uretfærdigheder og inddæmme ubalancer i verden, men de kan også udfordre dem og pege på alternative muligheder. Fortællinger er nemlig følsomme over for alle former for udfordringer af det kanoniske. Derfor er fortællinger vigtige, men de er primært instrumenter til at identificere problemer mere end til at løse dem.

Hvor Bruner konstaterer, at fortællinger giver os anvisninger på, hvordan vi skal tolke verden, udforsker Jackson fortællinger og selve det at fortælle som det centrale forbindelsesled mellem individ og kollektivitet. Han har tidligere i anden forbindelse argumenteret for at livet ikke styres af ideer (Jackson 1996:2,5) og ser således fortællinger gennem en ganske anden optik end Bruners. Jackson mener, at Arendts perspektiv på forholdet mellem det private og det offentlige med fordel kan udvides til i videre forstand at handle om forholdet mellem noget, han kalder „mikrokosmos“ og „makrokosmos“, og som også omfatter forholdet mellem det synlige og det usynlige, det kendte og det fremmede, det levende og det døde. Ved at lægge større eksistentiel vægt på *rummet imellem* disse binære oppositioner undgår man, at begreberne om „det private“ og „det offentlige“, „det individuelle“ og „det fælles“ ontologiseres. Perspektivet er besnærende i en verden, hvor alt synes at være noget andet, end det giver sig ud for. Jackson finder, at analytikeren ved netop at placere sin udkigspost i nævnte mellemrum får bedre øje for både den ene og den anden pol og for samspillet mellem dem. Dette er grunden til, at perspektivet i *Historiefortællingens politik* primært er rettet mod en art fortællingernes fænomenologi og ikke – som dele af omslagets „spiseseddel“ ellers lægger op til – mod at undersøge fortællingernes indhold eller kontekst, herunder de turbulente sociale forhold, som gør bestemte fortællinger ufortællelige. I den optik udgør fortællinger en praksis, der aktualiserer, hvad Jackson kalder et ”eksistentielt imperativ”, nemlig menneskets behov for at føle, eller måske mere præcist indbilde sig, at hendes liv ikke er aldeles tilfældigt eller underlagt omstændighedernes tyranni, men at hun har nogle valgmuligheder og et råderum til at handle og finde mening i, at hendes eksistens med andre ord gør en forskel inden for en større og mere omfattende matrix, som hun er del af.

Jackson argumenterer for, at det at fortælle handler om et dybt menneskeligt behov for integration og balance mellem subjektets private univers og den videre verden befolket af „de andre“, således at subjektet (individet/de marginale) får plads i fællesskabet med disse „andre“ (Jackson 1996:40). Det er gennem det at fortælle mere end gennem historierne som sådan, at der skabes et selv, for både historier og selv (individ) er produkter af en stadig dialog og gensidig redigering i et intersubjektivt felt mellem selv og den anden/de andre. Individet eksisterer således ikke som et autonomt subjekt uden om eller forud for den narrative proces, hvorfor det heller ikke giver mening at se fortællingen som et produkt af individets subjektive erfaring uafhængigt af samme fortælleprocess. Der findes således heller ingen „oprindelig“ fortælling, som kan forstås løsrivet fra fællesskabets mange lag af genfortællinger og mytologiseringer. Dette skyldes ikke en

svaghed ved hukommelsen på den kollektive harddisk, men hænger sammen med, at al erfaring undergår transformationer, når den tages i brug, fortælles, gentages, genbruges, bearbejdes og rekonstrueres i menneskers intersubjektive samspil. Nogle erfaringer er så smertefulde at genkalde sig, at de bliver ufortællelige, fordi følelserne, de er forbundet med, hindrer, at tanker og ord ordnes i fortællelig form. Her fylder subjektets emotionalitet hele billedet og lader sig ikke underlægge den (selv)kontrol, som socialt samkvem forudsætter. Den ukontrollerede emotionalitet, en art følelsesmæssig inkontinens, forekommer altid pinlig og skamfuld. Forskellige samfund har fundet forskellige løsninger på problemet. Nogle samfund opøver for eksempel i overgangsritualer en evne til at udholde lidelser uden at give lyd fra sig eller fortrække en mine. Andre steder støtter man undertrykkelsen af følelser ved hjælp af tabuer mod for eksempel at nævne de afdødes navne. Atter andre steder forskydes fokus fra følelse til handling ved for eksempel at lægge følelsesudbrud i bestemte forventelige former – man river sig i håret, skærer sig med knive etc. – eller man overlader opvisningen af følelser til professionelle – grædekoner etc. På den vis socialiseres subjektiviteten, idet vægten flyttes fra det psykiske indre til det intersubjektive ydre rum, hvor historierne om smerte og tab kan fortælles neutralt.

Bruner giver udtryk for noget tilsvarende, når han argumenterer for, at selvet skabes gennem narrativen om det, en narrativ, som konstrueres både indefra og udefra i en dobbeltvirkning mellem fortælleren og omverdenen, hvor kulturelle og dagsaktuelle modeller for acceptable typer af „selv“ bruges og tilpasses efter behov. Der findes altså hverken i Bruners eller Jacksons optik noget essentielt selv i stil med det, psykologer indtil for få år siden mente, lå gemt i det ubevidste, klart til at blive opdaget som det „sande“ selv. Selvskabelse er snarere en narrativ kunst om end delvis begrænset af erindring. Processen foregår både indefra bygget på følelser, tanker, overbevisninger, subjektivitet og udefra baseret på andres anseelse og kulturelle forventninger. Bruner understreger dog, at selv om denne selvskabelse strukturerer sig over konventionelle genrer, er der rigelig plads til idiosynkratiske manøvrer. I den proces er det ikke sproget som sådan, der angiver bestemte perspektiver, men selve fortællingen, der skaber sammenhæng og kontinuitet i erfaringer, som af natur er uordentlige og rodede. Det er således ikke sproget, men evnen til at fortælle, som udgør hele forudsætningen for konstruktionen af selv. Uden den narrative evne ville der ikke være noget selv, og fordi selvet er dybt relationelt, ville det sandsynligvis heller ikke være muligt for den enkelte at aflæse andres bevidstheder, tanker, følelser. Med andre ord, kommunikation og indlevelse ville være om ikke umulig så i hvert fald ganske fattig og „flad“.

Som Jackson ser det, virker fortælling på et protolingvistisk niveau, hvor *oplevelsen* af begivenheder ændres, i og med at det skete (om)struktureres symbolsk på sådan måde, at både fortæller og tilhørere oplever sig selv som aktivt deltagende i verden. Det menneskelige vilkår indebærer nemlig, at den enkelte er både handlende subjekt og objekt for andres handlinger. Men der må være et minimum af balance mellem disse positioner. En oplevelse af udelukkende at være „behandlet“ snarere end aktivt handlende er utålelig og i ekstreme sammenhænge endog ufortællelig (det viser for eksempel erfaringer fra holocaustofre). En af fortællingens terapeutiske virkemidler består i, at fortælleren gennem det at fortælle skaber orden i kaotiske, smertefulde og måske oven i købet meningsløse erfaringer og får mulighed for at fortælle sig selv som aktivt subjekt. Det kan diskuteres, om denne terapeutiske funktion er generaliserbar, om det at fortælle om

smertefulde oplevelser nødvendigvis hjælper ofre til at finde mening med galskaben, eller i bredere forstand, om det overhovedet er sandt, at mennesker alle steder og til alle tider har brug for at fortælle sig selv for at få styr på, hvem de er. Jackson og Bruner præsenterer hver især gode argumenter *for*, at det må forholde sig sådan, men ingen af dem gør meget ud af den videnskabelige lakmusprøve, der går på at undersøge empiriske eksempler og argumenter *for*, at narrativer *ikke* nødvendigvis har hverken en terapeutisk eller identitetsskabende funktion. I stedet læner de sig op ad teorier om narrativets poetik, som kort fortalt konstaterer, at fortælling fordrer præsentation af en eller flere begivenheder og dermed også mindst ét aktivt handlende subjekt.

En „fortælling“ uden handling og uden handlende subjekt er højst en beskrivelse, ikke en fortælling (jf. Abbott 2002:12). Følger man denne forståelse, kommer man tæt på at hævde, at selve narrativets form tvinger fortælleren til at betone aktørrollen, hvis historien skal fungere. Jackson redegør således for, hvorledes en fortæller kan udvirke en optimal balance mellem det at være aktivt handlende og passivt *behandlet* ved for eksempel at skifte koder (sprog og kontekst) og flytte rundt på subjekt-objekt-relationerne, således at betingelserne for det intersubjektive møde mellem jeg/os og omverdenen vendes og den passive (den *behandlede*) bliver den aktive (den *handlende*) og omvendt. På den vis specificerer han det eksistentielle imperativ som et *narrativt imperativ* (Jackson 2002:14). At fortælle, at genskabe begivenheder i fortællingens form, er på den vis en ontologisk grundbetingelse, en måde at få styr på tingene på ved at bearbejde dem aktivt både i dialog med andre og i fortællerens egen forestilling.

Historierne medierer mellem det private, subjektive og det offentlige, fælles, objektive, men det er en pointe hos Jackson, at det private og det offentlige ikke er antitetiske kategorier, der gensidigt udelukker hinanden, men overlappende erfaringsdomæner, hvor det interessante præcis er krydsfeltet mellem dem. Her støtter han sig både til Lévi-Strauss' påvisning af, at historier strukturelt set altid ligger i dette krydsfelt, og til systemtænkning, som taler om reduktion af kompleksitet og behov for skiftevis stasis og fornyelse (Jackson indvier ikke læseren i, hvilke forfattere han har haft i baghovedet her). Derfor kan historier fungere både som kritik af og bekræftelse på det, der tages for givet. Historier kan stadfæste vore illusioner så vel som rejse tvivl. I begge tilfælde „leger“ fortællingen med grænsen mellem vor erfaringshorisont og det, som ligger uden for den, enten ved at skubbe grænsen længere ud eller befæste den, så intet nyt slipper ind. Så langt er Jackson og Bruner enige. Men Jackson går videre og argumenterer for, at evnen til at fortælle historier, hvor man kan benægte, modsige eller pynte på virkeligheden, er en grundbetingelse for menneskets eksistens. Livet med andre mennesker ville kort sagt være uudholdeligt, hvis vi ikke var i stand til at skabe de nødvendige illusioner om, at vi har noget at skulle have sagt. Samtidig er historierne så også stedet, hvor der kan manipuleres med „den anden“, så fremtidige strategiske fordele sikres.

Magt - og fortælling som social kritik

Trods den forskellige vægtning af det narratives funktion synes der altså at være almindelig enighed mellem Jackson, Bruner, Arendt og mange flere om, at det at fortælle historier har at gøre med ikke blot skabelse af identitet og selv, men med et universelt menneskeligt behov hos individet for at indskrive sig i relationer til andre. Det sker,

ved at personlige, private, erfaringer italesættes og gøres fortællelige og genkendelige for en kreds af tilhørere. Denne skabelse af identitet foregår imidlertid ikke i et vakuum. Hverken de erfaringer, der fortælles, eller de kontekster, de udspringer af og (gen)fortælles i, er neutrale i forhold til fortælling (eller tavshed). Ulige magtforhold gør sig tydeligvis gældende og bestemmer, hvad der kan fortælles og af hvem og hvornår.

Jackson gør en del ud af – ikke magtforholdene – men narrativitetens betydning for individets indlejring i det kollektive. Han understreger, at nogle oplevelser er så traumatiske, at de ikke kan fortælles. De er ufortællelige, fordi individerne, ofrene, dybest set er blevet frarøvet både mening og identitet. Oplevelsen af en traumatiserende begivenhed fordrejes hyppigt i erindringen om den, således at ofrene selv mener sig skyldige i egen ulykke. På tilsvarende vis kan marginalisering og katastrofer fordrive folk til det private isolation, hvor fortællingerne lukker sig om sig selv eller holder sig borte fra det offentlige rum: De gælder ikke på torvet! Skellet er vigtigt. Det er i denne forstand, man for eksempel taler om privatiseringen af fattigdom eller undertrykkelse, hvor et samfundsmæssigt, offentligt, strukturelt forhold kan „gemmes bort“ som noget privat, et individuelt problem, som den ramte må skamme sig over og ikke taler om. Globalisering har undertiden samme virkning: Lokale sammenhænge opløses og gøres marginale i forhold til et andet, fremmed center. For de marginaliserede kan det indebære en eksistentiel krise, hvor marginaliteten opleves som en art ikke-eksistens, isolation og afmagt. Traumatisering og tavs-gørelse er således ikke nødvendigvis følger af fysiske overgreb, men kan lige så vel forekomme i kølvandet på, hvad Bourdieu (1998) betegner som en skjult eller forklædt strukturel vold, som består i systematisk at afskære bestemte befolkningskategorier fra handlerum og indflydelse, fordi de er arbejdsløse/fattige/syge/gamle/tilflyttere/„farvede“ eller andet. Disse mennesker kommer ikke til orde i samfundets offentlige rum. Deres fortællinger medierer ikke mellem deres eget „private“ og „de andres“ mere omfattende rum. I visse situationer går de afmægtige mentalt „under jorden“; andre tyr måske til magi og religion (eller vold) for at skabe ny fortællinger, der kan hjælpe dem til at finde en følelse af kontrol og mening med egne liv. Men hvor „private“ fortællingerne end måtte være, giver de også her, i afmagtens eksklusive halvmørke, begrundelser for tingenes tilstand, legitimerer fælles oplevelser og leverer strategier, som hjælper folk til at genvinde troen på egen handlekraft. Arendt taler om en „oplevelsens politik“ (politics of experience) i magtforholdet mellem det private og det offentlige, som bestemmer, hvilke historier der fortælles hvordan og hvornår og af hvem, og hvilke historier der forbliver ufortalte, private, gjort tavse.

Spørgsmålet om, hvornår og hvordan erfaringer bliver offentligt fortællelige, tages kortfattet op i *Historiefortællingens politik*. Når og hvis „private“ eller traumatiske historier kan fortælles „på torvet“, sker det typisk efter en art autorisation „ovenfra“, konstaterer Jackson, det være sig fra en lokal leder, en talkshowvært, en antropolog, staten eller anden autoritetsfigur. Også her kan man se selve det at sætte ord på erfaringen, inklusive bestemte befolkningsgruppers kollektive historiske erfaring, som en art terapi. Men Jackson forsøger at lægge en ny vinkel på spørgsmålet, når han afviser, at fortællingen, eller „bekendelsen“ primært tjener som middel til erhvervelse af identitet og anerkendelse, et almenmenneskeligt behov. Hans fascination er ved energien, den eksistentielle spænding, i det intersubjektive møde. Han afviser, i modsætning til Bruner, at det har noget at gøre med universelle strukturer i det ubevidste, og fastholder, at historier baseres på *sociale* behov. Energien udspringer nemlig af et eksistentielt imperativ, som

tvinger mennesker til at gøre verden til et sted, hvor de har en rolle at spille. Derfor skal fokus rettes mod det intersubjektive liv – forstået som et dynamisk samspil mellem selv og ikke-selv.

Jackson applicerer denne tankefigur på en uendelighed af erfaringsdomæner, hvor der er bevægelse mellem to poler, såsom by-land, himmel-jord, levende-døde, hvor fortællinger på den ene side er *som* rejser mellem disse poler og på den anden *om* rejser – i samfund, hvor tid tænkes lineært, for eksempel om udviklingshistorier i tid og rum, eller i samfund, hvor tid tænkes cyklisk, udforskninger af et socialt landskab. På den måde handler fortællinger både om at høre til et sted og om at flytte sig, åbne nye horisonter. Historier forsyner os med en spatial syntaks, der anviser måder at bevæge sig på i samfundet, hvor grænser skal brydes, fastholdes, flyttes, for at bevægelse kan fortsætte: fra det hjemlige og kendte til det fremmede og ukendte og tilbage igen for at gøre status over rejsen/det skete. Denne forklaring lokaliserer kilden til den narrative form i de elementære bevægelsesstrukturer i menneskets livsverden, siger Jackson. Fortællinger anviser korrekte arbejdsgange og fremgangsmåder i livets sociale felter, samtidig med at de angiver kætterske og taktiske fiduser til omgåelse af samme. Han plæderer i øvrigt for, at fællesskabet, inklusive selve forestillingen om noget kollektivt, forudsætter, at den enkelte kan genkende sig selv i det. Det er derfor, historier, nye historier, hele tiden må fortælles, for historierne udfordrer bestående forestillinger og er på den måde nødvendige, for at den fælles horisont holdes opdateret på virkeligheden, sådan som de enkelte individer erfarer den. Uden historier ville der altså næppe være hverken individer eller fællesskab, hverken noget privat eller noget offentligt, subjektivt og objektivt, om jeg forstår Jackson ret.

Jacksons fænomenologiske optagethed af oplevelsens politik i det intersubjektive rum kommer imidlertid i nogen grad til at overskrive Arendts spørgsmål om, hvilke konkrete magtforhold der gør bestemte erfaringer fortællelige, ikke-fortællelige eller kun fortællelige i abstrakt myteform. Jeg undrer mig således såre, når Jackson på den ene side pointerer, at brutale voldshandlinger i for eksempel Sierra Leone, Rwanda, Cambodia, Bosnien og Kosovo kan forstås som en art „symbolsk arbejde“ på baggrund af uretfærdighed, ydmygelse og marginalisering, som reflekterer ulige magtforhold og økonomiske processer (Jackson 2002:135), mens han samtidig overhovedet ikke bruger tid eller plads på at undersøge, om eller hvordan fortællinger (eller tavsheder) reflekterer disse forhold. Til gengæld bruger han det meste af tre kapitler, eller ca. 80 sider, på klassisk Lévi-Strauss'sk analyse af (komparativ) vestafrikansk folkløse. Her kunne man have ønsket sig en skrap redaktionel saks, der kunne have flyttet den megen folkløse og analysen af den til en særskilt kuranko-monografi for til gengæld at give plads til en undersøgelse af forholdet mellem fortællinger og vold i den globaliserede verden. Ikke at der ikke er en pointe med myteanalyserne, for Jackson bruger dem til at vise, at både Ødipus og andre klassiske myter samt Lévi-Strauss' strukturelle spørgsmål sagtens kan forstås (omformes) som udslag af universelle ontogenetiske problemer inden for den Arendt'ske diskurs omkring det private og det offentlige. Men disse interessante betragtninger kunne med fordel have været pakket sammen i et mindre (20-siders) kapitel.

At folkløsen gives så megen plads, hænger muligvis sammen med Jacksons forståelse af „det politiske“, ikke som noget, der vedrører globale økonomiske processer eller strukturelle dominansforhold, som påkalder sig en makroanalytisk optik, men som ”den

ustabile og usikre relation, såvel forestillet som omsat i handling, mellem det sikre, intime og livgivende rum, som omgiver spædbarnet og det pluraliserede offentlige rums komparative anonymitet” (op.cit.:193-4). Ud fra denne eksistensfænomenologiske forståelse af det politiske kan man i indvielsesriter og heltemyter såvel som i alle hånede fortællinger finde det politiske livs centrale drama. Det bestræber Jackson sig på. Men ret beset er det måske snarere Bruner, der i virkeligheden giver det mest plausible bud på, i hvilken forstand fortællinger bliver politiske – i en lidt mere hverdagsagtig forståelse af ordet.

Modsat Jacksons er Bruners retorik stort set blottet for henvisninger til det politiske. Men Bruner funderer over, hvad det er, der undertiden gør fortællinger politisk brandfarlige. For at vise det går han omvejen over retsprocedurer i det angelsaksiske retssystem. Her er fortællinger centrale, både som fortællinger om, hvem der gjorde hvad mod hvem hvornår og hvorfor, men også fortællinger om, hvorledes lignende tildragelser i fortiden er blevet forstået og bedømt. Det handler om at fastslå præcedenser. Bruner konstaterer, at advokater udviser en utrolig høj grad af „lærd opfindsomhed“, når de udvælger deres præcedenser. Præcedens fungerer nemlig som en art skabelon for organiseringen af den historie, der skal fortælles. I den forstand ligner det at etablere linier af præcedens faktisk det at placere en historie i en bestemt litterær genre, siger han. Det handler om at etablere en velkendt „virkelighed“. For sådan en er der brug for, i betragtning af at fortællingens udfordring ligger i at åbne muligheder, pege på noget nyt, noget afvigende eller anderledes på godt og ondt. Det ny eller det afvigende kan kun „ses“ på det velkendtes baggrund. Bruner bruger erfaringerne fra retssalen som afsæt for at pege på – ikke hvordan brud på normer (forbrydelser) identificeres – men på fortællingens virkemidler og på fortællingens evne til at vise ud over det etablerede, vise, hvordan noget *kunne* være. Han taler om en dialektik mellem trygheden ved det velkendte og det muliges tillokkelse, en dialektik, som næsten altid er til stede i fortællinger (Bruner 2004: kap. 2). Det er dette „mulige“, som undertiden gør fortællinger farlige og får repressive regimer til at reagere med afbrænding af bøger i gaderne, henrettelse af fortællerne eller beslaglæggelse af medier til fortællingers udbredelse.

Fortælling - åbning mod dialog

Ret beset udgør Jacksons perspektiv primært en vinkel på fortællingernes funktion. At fortælle historier er en måde at arbejde med andre på, siger han, en måde, hvorpå noget givent, eller noget tilfældigt, omformes som erfaring og mening, der er levedygtigt i den kollektive tankeverden. I den forstand udgør historier en art situeret tænkning, som bringer filosofien ned i fodgængerhøjde, bearbejder hverdagens små kampe og omfatter en mængde perspektiver for at give et bredere syn på den menneskelige erfaring. Dette filosofiske arbejde er politisk, siger Jackson, politisk i Arendts eksistentielle forstand (Jackson 2002:253), en modalform for social kritik, som spænder over erfaringens diversiteter og tvetydigheder og forbinder nyt og gammelt, fantasi og realitet på fortovsniveau. Historier lader tanken flyve og fantasien hjælpe os til at se tingene i deres rette sammenhæng, siger Arendt ifølge Jackson.

Han argumenterer for, at det etnografiske feltarbejde kan lidt af det samme, nemlig tvinge feltarbejderen ud i den tilstand af fysisk, psykologisk og moralsk forstyrrelse,

som samtidig er forudsætningen for at kunne forstå „andre“. Ifølge Jackson er det ikke i europæiske saloner og til internationale konferencer, at vi erfarer den undertiden smertefulde sandhed, at den menneskelige verden udgør en fælles grund, en fælles arv, ikke som et behageligt sted med en sammenhængende orden, men som et rum for tilfældighed, forskel og kamp. Fortælling er noget helt centralt i forsøget på at forlige sig med denne betingelse, forstået på den måde at fortælling er midlet til at forestille sig denne tilstand på en sådan måde, at den får mening. Et eksempel er de berømte cargo-kult-fænomener i Papua New Guinea, hvor kulturnes fortællinger lader fantasien omforme forholdet mellem det lokale og det globale, således at det lokale rum overskrides, og der åbnes for adgang til andetheden i det globale til (formodet) styrkelse af det lokale. Heri ligger ikke „bare“ en (naiv) mimetisk akt fra de underdaniges side, men en kreativ eksperimenteren med mellemmenneskelige strategier, som potentielt kan hjælpe de subalterne til at opbygge kontrol over egen verden.

Et noget anderledes eksempel findes i tabloidpressens historier om superstars – prinsesse Diana, Kennedyklanen, Mary Donaldson etc. – som hjælper mennesker til at fastholde en forestilling om, at afstanden mellem de almindelige dødeliges verden og de udødelige heltes univers ikke er så stor, at den ikke kan overskrides, eller sagt på anden vis, at den enkeltes subjektivitet kan være del af en større abstrakt, kollektiv, universel forestillet subjektivitet lokaliseret i samfundet, nationen, menneskeheden som et transcendent ideal (Jackson 2002:283). Deraf vor vedvarende afhængighed af kulturelle „møsternarrativer“, en afhængighed, som bliver tydelig i for eksempel den landesorg, en superstjernes uventede død kan fremkalde. Det korte af det lange er, siger Jackson, at enhver historie bærer et janusansigt; den ene side vender ud mod verden og det fælles, den anden vender indad mod individets løbende behov. Derfor fortælles historierne om fortiden på nutidens betingelser og omvendt, autobiografisk og andet nutidsmateriale skrives gerne ind i ancestrale eller dagsaktuelle, kollektivt kendte scenarier. Hvad enten fokus er på samspillet mellem biografi og myte eller på biografi og teori, er den dialektiske udfordring den samme: Vor eksistens har flere aspekter, og forholdet mellem dem kendes måske ikke præcist, men man kan være sikker på, at de hænger sammen.

Jackson gør selv opmærksom på, at når Arendt lokaliserer „virkeligheden“ i mellemrummet mellem „selv“ og „anden“, gør hun sig, uden at hun er klar over det, til talerør for en kommunitaristisk logik, som også menes at afspejle ikke-vestlig tankegang (op.cit.:259). At Arendts politiske filosofi rummer kommunitaristiske træk, er næppe nogen nyhed. Men siden Jackson selv bringer spørgsmålet op, kunne det have været interessant at høre hans udmelding på, hvor han selv står i den sag. Men vi får den ikke. Hans (senmoderne) bud på verden som et sted for tilfældighed, forskel og kamp, som man må lære at agere i og forlige sig med gennem afkald på mental og fysisk sikkerhed, er måske ikke lige prototypen på et kommunitaristisk samfundssyn. Men ideen om fortællingen som det medierende element i de intersubjektive relationer peger bestemt i kommunitaristisk retning, mod en søgen efter solidaritet og „det gode liv“ i fællesskabet med andre.

Pointen er, at fortælling som intersubjektiv mediator kan åbne for kommunikation *med* – og ikke *om* – de andre, en kommunikation, som forudsætter et direkte nært og praktisk engagement og, sidst, men ikke mindst, indebærer en negativ dialektik. For det er ikke en syntese af de forskellige synspunkter, der er målet, men en åbning for videre dialog og engagement. Etnografiens kunst, siger Jackson, består i at få en god

historie ud af bruddet med det hjemlige og trygge, en brudtilstand, som kendetegner både forskerens arbejdssituation og den aktuelle verden. Det handler om hele tiden at kunne „se“ verden fra et sted, der ikke er ens eget, gøre en dyd af marginalpositionen som besøgende, som social og kulturel paria. Dette formodes at befordre evnen til at forholde sig hverken neutralt objektivt (på elitær afstand) eller empatisk indlevende („going native“), feltarbejdssituationens ilde berygtede faldgruber i hver ende af et spektrum af muligheder. Som kommunikativ mediator af denne art gør den antropologiske fortælling det i bedste fald muligt at sætte sig i den andens sted, ikke for at tænke den andens tanker, men for at tænke sine egne tanker, mens man ser sig i den andens sko og ser udsigten fra hendes gadehjørne, så at sige. Det er derfra, nye spørgsmål kan stilles. Når jeg næste gang går ud på gaden, vil jeg huske Jackson, men det er Bruner, jeg vil tage med i baglommen.

Hanne Veber
Mag.scient. et ph.d.
Kultur- og Sprogødestudier, Institut for Sprog og Kultur
Roskilde Universitetscenter

Litteratur

- Abbott, Porter H.
2002 Narrative. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre
1998 Acts of Resistance. Against the New Myths of Our Time. Cambridge: Polity Press.
- Bruner, Jerome
1986 Actual Minds. Possible Worlds. Cambridge: Harvard University Press.
- Chamberlayne, Prue, Joanna Bornat & Tom Wengraf
2000 Introduction: The Biographical Turn. I: P. Chamberlayne, J. Bornat & T. Wengraf (eds.): The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative Issues and Examples. London: Routledge.
- Jackson, Michael
1996 Introduction: Phenomenology, Radical Empiricism, and Anthropological Critique. I: M. Jackson (ed.): Things as They are. New Directions in Phenomenological Anthropology. Bloomington: Indiana University Press.

